

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ
وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بإِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ
«سوره فاطر، ۳۲»

علوم قرآن و حدیث، رشته دیرپای دانشگاهی است که عزت انتساب آن به قرآن کریم و حدیث شریف موجب شده تا جامعه، انتظارات علمی، ارزشی و حتی عاطفی ویژه‌ای از آن داشته باشد. از این رو «مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور» با هدف تحول و تعالی نظام تولید علم و تربیت نیروی انسانی قرآنی متناسب با نیاز کنونی جامعه اسلامی، بازنگری و تجمیع برنامه‌های درسی دوره کارشناسی رشته علوم قرآن و حدیث را در دستور کار قرار داد.

انجام این مأموریت با مشارکت صاحب نظران علوم قرآن و حدیث و زمینه‌های مرتبط، پنج سال به طول انجامید که حاصل آن، برنامه درسی مشتمل بر ۱۰۰ واحد مشترک و شش مجموعه اختیاری ۳۵ واحدی با عناوین «مطالعات قرآن»، «مطالعات حدیث»، «تربیت دبیر آموزش قرآن و حدیث»، «تربیت مربی آموزش قرآن و حدیث»، «هنرهای قرآنی (قرائت و کتابت)» و «فرهنگ و رسانه» است. نقشه راه این تحول ضروری می‌نمود که درسنامه‌های رشته نیز، طراحی و تدوین شود. این کار با شناسایی و جلب مشارکت استادان بسیاری از گروه‌های آموزشی کشور و با مدیریت «دانشگاه قرآن و حدیث» و «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» انجام شد.

این اقدامات، نخستین گام در ارتقای محتوا و انسجام درونی این رشته بود که بی‌گمان از نقص و نارسایی مبرا نیست. امید می‌رود این برنامه و درسنامه‌های آن مورد عنایت استادان و دانشجویان گرامی قرار گیرد و با نظرات مشفقانه و انتقال تجربیات اجرای آن، این مرکز را در بازنگری مجدد برنامه کارشناسی و بازطراحی مقاطع تحصیلات تکمیلی همراهی کنند.

مرکز هماهنگی و توسعه

پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور

مبانی حدیث شناسی

حجة الاسلام والمسلمین سید محمد کاظم طباطبائی

دانشیار دانشگاه قرآن و حدیث

سرشناسه: طباطبائی، سید محمدکاظم، ۱۳۴۴ - .

عنوان و نام پدیدآور: مبانی حدیث‌شناسی / محمدکاظم طباطبائی؛ ویراستار سعیدرضا علی عسکری.

مشخصات نشر: قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۲۰۴ ص.

ISBN: 978-622-207-086-1

شابک:

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

موضوع: کتابنامه: ص. [۱۹۳] - ۲۰۴.

موضوع: حدیث - علم الدرایه.

موضوع: Bp - Ilm al - dirayah - hadith

رده‌بندی کنگره: ۱۰۹ Bp

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷ / ۲۶

شماره کتابشناسی ملی: ۵۸۹۶۲۷۳

دانشگاه قرآن حدیث

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مرکز ملی توسعه پاداش آموزش عالی و پژوهش

مبانی حدیث‌شناسی

حجة الاسلام والمسلمین سید محمد کاظم طباطبائی
دانشیار دانشگاه قرآن و حدیث

ناظر علمی: دکتر معجد معارف و ویراستار: سعیدرضا علی عسگری / صفحه‌آرا: مهدی خوش‌رفتار اکرم

ناشر: مؤسسه انتشاراتی دارالحدیث / چاپ: اول / ۱۳۹۸ / چاپخانه: دارالحدیث

شمارگان: ۵۰۰ / قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

دفتر انتشاراتی دارالحدیث

محل پخش: دفتر مرکزی: قم، میدان شهدا، خیابان معلم، پلاک ۱۲۵ تلفن: ۰۲۵ ۳۷۷۴۰۵۲۳

فاکس: ۰۲۵ ۳۷۷۴۰۵۷۱ / ص. پ ۴۴۶۸ / ۳۷۱۸۵

نمایشگاه دائمی علوم حدیث (قم، خیابان معلم) مجتمع ناشران، طبقه همکف پلاک ۲۹ تلفن: ۰۲۵ ۳۷۷۴۰۵۲۵

شهری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی ر.ا. صحن کاشانی تلفن: ۵۵۹۵۲۸۶۲

<http://darolhadith.ir>

این اثر با حمایت مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور تدوین و به عنوان منبع آموزشی درس آشنایی با مبانی حدیث‌شناسی، رشته علوم قرآن و حدیث معرفی شده است.

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

۱۴۰۱۵۱۲۰۰۱۰۱۸

فهرست مطالب

۱۳.....	درآمد.....
۱۳.....	منابع معرفتی دین.....

درس اول: سنت

۱۵.....	اهداف درس.....
۱۵.....	درآمد.....
۱۵.....	واژه‌شناسی سنت.....
۱۷.....	معانی اصطلاحی سنت.....
۱۷.....	کاربردهای اصطلاح سنت.....
۲۱.....	دستیابی به سنت.....
۲۱.....	حدیث.....
۲۳.....	رابطه حدیث و سنت.....
۲۴.....	چکیده.....
۲۴.....	پرسش و پژوهش.....

درس دوم: اعتبار سنت نبوی

۲۵.....	اهداف درس.....
۲۵.....	درآمد.....
۲۶.....	دلایل اعتبار سنت نبوی.....
۲۶.....	۱. رسالت پیامبر ﷺ.....
۲۶.....	۲. عصمت پیامبر ﷺ.....
۲۷.....	دلایل قرآنی.....
۲۸.....	الف - لزوم پیروی از پیامبر ﷺ.....
۳۱.....	ب - اسوه بودن پیامبر ﷺ.....

ج - واقع گویی پیامبر ﷺ	۳۱
د - وظیفه تبیین گری پیامبر ﷺ	۳۳
۳. سیره عقلا	۳۴
سخن آخر	۳۴
چکیده	۳۵
پرسش و پژوهش	۳۵

درس سوم: اعتبار قول و فعل اهل بیت علیهم السلام

اهداف درس	۳۶
درآمد	۳۶
دلائل اعتبار قول و فعل اهل بیت علیهم السلام	۳۷
۱. آیه تطهیر	۳۷
۲. حدیث ثقلین	۳۸
۳. گزارش سنت نبوی	۴۰
دلائل اعتبار احادیث ائمه علیهم السلام از دیدگاه شیعه	۴۲
۱. حجت بودن امامان علیهم السلام	۴۲
۲. امر الهی به پیروی از امامان معصوم علیهم السلام	۴۳
۳. عصمت امامان علیهم السلام	۴۴
خاتمه	۴۵
چکیده	۴۶
پرسش و پژوهش	۴۶

درس چهارم: نیاز به سنت

اهداف درس	۴۷
درآمد	۴۷
نیاز به سنت و حدیث	۴۸
الف - کاستی عقل بسندگی	۴۸
ب - ناروایی قرآن بسندگی	۵۱
ارتباط منابع معرفت نقلی	۵۴
۱. مقایسه قرآن و سنت	۵۴
۲. مقایسه قرآن و حدیث	۵۴
چکیده	۵۵
پرسش و پژوهش	۵۶

درس پنجم: قرآن بسندگی

اهداف درس.....	۵۷
درآمد.....	۵۷
گزارش دیدگاه‌ها.....	۵۷
قرآن بسندگی.....	۵۸
شبّهات قرآنیون در نفی سنّت.....	۶۱
پاسخ به شبّهات.....	۶۳
قرآن گرایان شیعه.....	۶۵
چکیده.....	۶۵
پرسش و پژوهش.....	۶۶

درس ششم: حدیث بسندگی

اهداف درس.....	۶۷
درآمد.....	۶۷
پیشینه اخباریگری.....	۶۸
مبانی اخباریگری.....	۷۰
بررسی مبانی و دلائل اخباریان.....	۷۱
چکیده.....	۷۵
پرسش و پژوهش.....	۷۵

درس هفتم: جایگاه روایات در فهم آیات قرآن

اهداف درس.....	۷۶
درآمد.....	۷۶
دیدگاه‌ها.....	۷۶
الف - قرآن محوری (فهم انحصاری قرآن با قرآن).....	۷۶
ب - اُترگذاری حدیث.....	۸۰
بررسی دو دیدگاه.....	۸۲
چکیده.....	۸۵
پرسش و پژوهش.....	۸۶

درس هشتم: کاربرد روایات در فهم قرآن

اهداف درس.....	۸۷
درآمد.....	۸۷

۸۷	۱. فضای نزول
۸۹	۲. بیان معانی واژه‌ها
۹۱	۳. تبیین مقصود
۹۲	۴. بیان جزئیات (احکام، معاد و قصص)
۹۴	۵. بیان مصداق‌ها
۹۶	۶. تبیین تأویل و بطن آیات
۹۷	۷. بیان معارف قرآنی (تبیین آموزه‌های وحیانی)
۹۹	چکیده
۹۹	پرسش و پژوهش

درس نهم: گستره سنت و حدیث

۱۰۰	اهداف درس
۱۰۰	درآمد
۱۰۰	دیدگاه‌های مختلف در باره گستره سنت
۱۰۱	دلائل جامعیت دین
۱۰۳	تبیین دیدگاه حداقلی
۱۰۵	ج - دیدگاه میانه
۱۰۶	هدف دین
۱۰۶	۱. دعوت به توحید
۱۰۷	۲. دعوت به معاد
۱۰۷	۳. تعلیم کتاب و حکمت
۱۰۷	۴. تزکیه و تقوا
۱۰۷	۵. رهایی انسان از موانع کمال
۱۰۸	۶. عدالت اجتماعی
۱۰۹	واقع‌نمایی فراتر از هدایتگری
۱۱۰	بررسی دیدگاه حداقلی
۱۱۱	نتیجه‌گیری
۱۱۲	چکیده
۱۱۳	پرسش و پژوهش

درس دهم: ویژگی‌های حدیث شیعه (۱)

۱۱۴	اهداف درس
۱۱۴	درآمد

۱۱۴	الف - مرحله پیدایش
۱۲۳	چکیده
۱۲۳	پرسش و پژوهش

درس یازدهم: ویژگی‌های حدیث شیعه (۲)

۱۲۴	اهداف درس
۱۲۴	درآمد
۱۲۴	ب - مرحله گزارش
۱۳۲	چکیده
۱۳۳	پرسش و پژوهش

درس دوازدهم: ویژگی‌های حدیث شیعه (۳)

۱۳۴	اهداف درس
۱۳۴	درآمد
۱۳۴	ج - مرحله نگارش
۱۴۲	چکیده
۱۴۲	پرسش و پژوهش

درس سیزدهم: ویژگی‌های حدیث اهل سنت (۱)

۱۴۳	اهداف درس
۱۴۳	درآمد
۱۴۴	ویژگی‌های حدیث اهل سنت
۱۴۴	الف - مرحله پیدایش
۱۵۰	چکیده
۱۵۱	پرسش و پژوهش

درس چهاردهم: ویژگی‌های حدیث اهل سنت (۲)

۱۵۲	اهداف درس
۱۵۲	درآمد
۱۵۲	ب - مرحله گزارش
۱۵۶	ج - مرحله نگارش
۱۶۱	چکیده
۱۶۲	پرسش و پژوهش

درس پانزدهم: اعتبارسنجی حدیث

۱۶۳	اهداف درس
۱۶۳	درآمد
۱۶۴	خبر واحد
۱۶۴	حجیت خبر واحد
۱۶۸	تطور تاریخی
۱۶۹	برای مطالعه
۱۶۹	رویکرد وثوق صدوری در بررسی روایات
۱۷۰	ویژگی های منبع حدیث
۱۷۰	ویژگی های سند و راوی
۱۷۱	ویژگی های محتوا
۱۷۲	دیگر ویژگی ها
۱۷۲	جایگاه راوی در وثوق صدوری
۱۷۳	کار بست ویژگی ها
۱۷۳	چکیده
۱۷۴	پرسش و پژوهش

درس شانزدهم: عدالت صحابه

۱۷۵	اهداف درس
۱۷۵	درآمد
۱۷۶	تعریف صحابی
۱۷۷	تعریف عدالت
۱۷۷	تعداد صحابه و راویان
۱۷۷	طبقات صحابه
۱۷۸	دلائل عدالت صحابه
۱۷۸	الف - قرآن
۱۷۹	ب - حدیث
۱۸۰	ج - اجماع
۱۸۱	د - دلیل تحلیلی
۱۸۱	دلائل عدم عدالت صحابه
۱۸۱	الف - قرآن
۱۸۴	ب - حدیث

ج - تاریخ	۱۸۵
د - استدلال عقلانی	۱۸۷
بررسی دلائل عدالت صحابه	۱۸۸
چکیده	۱۹۱
پرسش و پژوهش	۱۹۱
فهرست منابع و مآخذ	۱۹۳

درآمد

استفاده شایسته از حدیث و گشت‌وگذار در بوستان همواره شاداب روایات، نیازمند آگاهی از مبانی حدیثی و مهارت در چگونگی استفاده از منابع آن است.

درس «مبانی حدیث‌شناسی» در صدد فراهم ساختن مقدمات آشنایی دانشجویان با مباحث زیرساختی و بنیادین حدیث‌شناسی است. مباحثی که استفاده بهینه از این منبع معرفتی و شیوه‌های گوناگون روبه‌رو شدن با آن را نظام می‌بخشد.

مباحث بنیادین هر علم ناظر به موضوعاتی است که سازه‌های مستحکم آن علم بر آنها استوار شده است. ناآگاهی از این مبانی، سبب ایجاد ناهمگونی در چگونگی استفاده از آموخته‌های آن دانش و ناهمسانی معارف برگرفته از آن می‌شود. برای دستیابی به این مهم، شایسته است که آرای گوناگون و گاه متضاد گروه‌ها و اندیشمندان مختلف در این حوزه، شناسایی و تبیین شود.

منابع معرفتی دین

دانشمندان شیعی، منابع معرفتی و آگاهی‌بخش دین را چهار منبع برشمرده‌اند: قرآن، سنت، اجماع و عقل.^۱

دو منبع نخست، منابع نقلی معارف دینی به شمار می‌روند. اجماع نیز راه دستیابی به نظر شارع است و گستره‌ای محدود در مباحث فقهی دارد. یعنی در دیگر حوزه‌های معرفتی همچون اعتقادات و اخلاق اثرگذار نیست. منبع معرفتی دیگر، عقل است که در آموزه‌های غیرفقهی (اعتقادات و اخلاق) اثرگذار است. استفاده از عقل، یعنی خردورزی و تعقل، به عنوان ابزار عقلی در استنتاج از منابع نقلی کتاب و سنت، نیز شایسته و پذیرفته است. مهم‌ترین و گسترده‌ترین منابعی که آموزه‌های معرفتی و رفتاری را رنگ دین بخشیده و

آنها را اسلامی می‌کنند، کتاب و سنت‌اند.

قرآن، قطعی‌ترین سند مکتوب مسلمانان است و به عنوان محور معارف اسلامی، اصول معارف آگاهی‌بخش را در زمینه‌های اعتقادی، فقهی و اخلاقی بیان کرده است.

سنت، رکن دوم معارف دینی است و مکمل و متمم آموزه‌های قرآن محسوب می‌شود. سنت نیز همانند قرآن، گستره‌ای وسیع داشته و موضوعات و مباحث مورد نیاز مسلمانان را تبیین کرده است. از این رو، شناخت سنت و ویژگی‌ها و ظرافت‌های آن، اهمیتی ویژه دارد. اکنون پس از آگاهی اجمالی از جایگاه کتاب و سنت، این پرسش رخ می‌نماید که حدیث، در هندسه منابع معرفتی دین، چه جایگاهی دارد؟

پاسخ این پرسش با تبیین رابطه سنت و حدیث روشن می‌شود.

حدیث، حکایت و گزارش سنت است؛ از این رو، تنها طریق دستیابی به سنت و آگاهی از آن، از مسیر حدیث خواهد بود. بر این پایه، آگاهی از ویژگی‌های حدیث و آشنایی با مبانی، منابع، شیوه‌ها و ظرافت‌های حدیث‌پژوهی، نیاز آغازین هر پژوهشگر در حوزه معارف اسلامی است.

مباحث مرتبط با حدیث در سه گروه، دسته‌بندی می‌شوند:

متن‌پژوهی: فهم حدیث و پژوهش در محتوای احادیث برای دستیابی به معنای دقیق

حدیث و فهم مراد معصومان علیهم‌السلام در این مبحث قرار می‌گیرد.

علوم پیرامونی: آگاهی از دانش‌های مرتبط با حدیث، همچون تاریخ حدیث، رجال،

درایه، کتاب‌شناسی، روش فهم و... در این مجموعه قرار دارد.

مباحث بنیادی: مباحث اساسی که به زیرساخت‌های حجیت و اعتبار حدیث و گستره آن

از منظرهای متفاوت می‌پردازد، در این گروه مطرح می‌شوند. مباحثی همچون حجیت

سنت، رابطه سنت با قرآن، چگونگی مواجهه عالمان دینی با حدیث و سنت، ویژگی‌های

حدیث شیعی و سنی، اعتبار احادیث اهل بیت علیهم‌السلام، رابطه عقل و نقل و... از جمله مباحث

بنیادین در حوزه حدیث‌شناسی‌اند.

کتاب پیش رو، در پی برآوردن مطالب در این حوزه خاص و بنیادی است. امید است که

با دستیابی به نتیجه‌ای منطقی، علمی و پذیرفتنی، چگونگی استفاده از آنها برای

حدیث‌پژوهان روشن شود.